balog józsef

Kezdetben, s azután

– Balassa Péter Halálnaplójáról –

A halál – minden egyetemes és kollektív érintettségünk ellenére (vagy éppen azért?) – a legteljesebben személyes ügy, s így mondhatatlan és leírhatatlan. Mégis van róla beszéd és írás. Élők beszélik és írják. *Még élők*. Mindig *másnak* a halálát. Annak, aki halálára magára marad. De nem *magában*, hiszen a halál, *mint előérzés és jóslat*, valamint a hiány világba vetése, az élők számára értelmezheti még-életüket. Aki ennek az értelemnek és magyarázatnak a nyomába indul, az szükségképpen perszonális műfajt választ, konfessziót és naplót. Ha az illető az irodalomból vagy a bölcseletből „jön", akkor választhatja még az esszét vagy a műleírást is. Ha pedig Balassa Péter írja a halálnaplót, akkor az még kritika is, és a kritikát átvérző saját életregény. Így, együtt – romokban, torzókban és töredékekben, ahogy a *Halálnapló*-ban áll. Már a könyvben.

A köny 1986. március 6-án *kezdődik* – ekkor értesül Balassa *Andrej Tarkovszkij* halálos betegségéről. Hat héttel a Challenger űrrepülőgép katasztrófája után és hat héttel a csernobili robbanás előtt. Balassa Tarkovszkij személyét és filmjeit, mint enigmákat figyeli, tehát nem pusztán művészetként és egyedi sorsként, hanem egy lehetséges világmagyarázat, illetve intés letéteményeseiként. E magyarázat tartalmi *föl-fejtése* – pontosabban fölsejtetése – adja a balassai napló-vállalkozás keretét és belső formáját. Ebbe a halálvárásba oltódnak a más /halál/ok és az egyedi sorstények, valamint műbírálatok és zeneesztétikák. Zenék és zeneszerzők beemelése a prózába, annak a 15. századi szerzetesnek – Adam Fuldának – a kijelentését fundamentumul választva, hogy a zene nem más, mint *Meditatio mortis*. Halálról való elmélkedés. Balassa egyszerre játssza ezt a mondatot Heinrich von Kleist egy 1802. január 12-

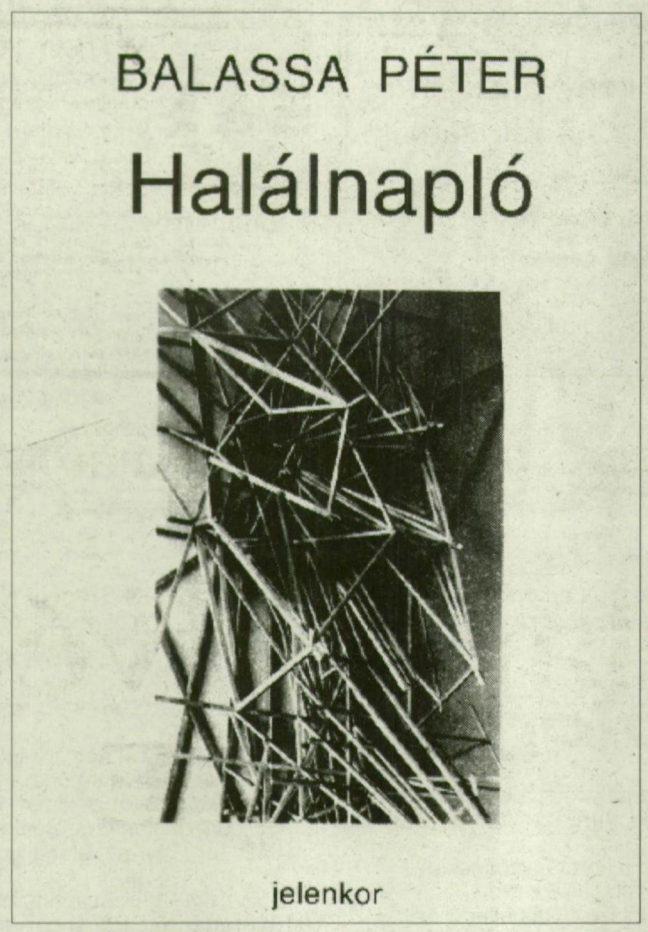

jelenkor

én nővérének írott mondatával – „Kimondhatatlan ember vagyok." Játssza, mert a vallomás rögzítésekor felépít egy színházat is, színpaddal, szereplőkkel és egy agónia-librettóval. Mintha a vég egyszerre volna csupa szimfónia és csupa *operázás*. Grandiózus ária és milliónyi szilánkra hulló üveghang. Érzéki, mint a színház és színészei, és étheri – ami nincs! –, mint egy néma szonáta-kotta fekete vonalkái. Balassa ezekből az elemekből és fragmentumokkal *írja szét a halált* naplójában. Ezért írja az esszében megidézett Musil-műről *A tulajdonságok nélküli ember*-ről, hogy az az európai regény (19. század) szétírása. Mert, ahogy azt – regény – ezt is – halál – csak *szét* lehet. Szét, széjjel, széjelebb és össze és vissza. A *minden mindennel összefügg kamaszkori lázának és az öregkor semmi-semmivel-sehogyan bizonyosságának* – egymást feltételező és erősítő – tényét választva szemmértékül. Közöttük állva.

A Napló – Balassa tervei szerint – addig *tart*, amíg Tarkovszkij él. A halála pillanata az, ahonnan hátra és előre a Napló végére ér és elkezdődik. Az ideje – a belső – lett volna tíz hónap, ami majd tíz évvé burjánzott végül. Hiszen már jóval 1986 márciusa előtt elindult és Tarkovszkij decemberi halálán is túlnőtt. Nőtt és közben – ez is tárgya a vallomásnak –, mintha maga a Napló, az írás kezdett volna jóslattá, tragikus *előidővé* és *megidézővé* válni. Halálváróterem. Halálelőszoba. Halálküszöb. Halálzóna. Lett a kész könyv. Ahogy készült. Lapjain nőtt – nő – a félelem, hogy az írás beteljesedik. Hogy magára talál benne a halál. Otthon lesz. Magára a szerzőre – olvasóra? – lel. Megszereti. Kiválasztja. Elveszejti. Kell erre figyelni! Nem az élveboncoló szerző póza és önnövesztése ez. Nem ÜRES fecsegés. Inkább, ahogy az ÜRES fecseg. Az ÜRES tér. Amit az ember irodalommal, filmekkel és színházzal telít. És zenél bele. Balassa azt állítja, hogy *belőle*. Belőle vagyunk– a halálunkból visszaszerkesztve. És ez így kegyetlen, alig viselhető közösség. Az emberi közösség valódi tartalma. A tényen túl – és előtt és mellett –, hogy *meghalunk* – van minden eseményünk. Barátság, szerelem. Apa és anya. Testvér. Szó és hit. Dialóg és monológ. A hallgatás. Jó, ezt tudjuk. De tudjuk-e, hogy ez *jelent*. Ez jelent minket és így fordítjuk mi is a közönyös, süket világot jelentővé. Háttal állni nekünk is visszafordulni, ahogy Tarkovszkij filmjeinek szereplői oly sokszor teszik. Nézni valamit, amit mi nem láthatunk és *tudni* a látványról. Balassa szembefordít a látvánnyal és meghagy mintket takarásban. *Nézünk magunkra vissza és látjuk magunkat, ahogy látunk*. Ez az objektív részvétlenül kutató tekintete. Amiben vagyunk; tükör nélkül világosan.

Személy szerint csak annyit állíthatok biztosan. Olvasom Balassa Péter Halálnaplójában, hogy 1986. december 29-én hajnalban kétszer is felébredt. Verejtékben úszva, szomjasan. Aznap este hallotta a rádióban, hogy meghalt Andrej Tarkovszkij. Én 1986. december 30-án hajnalban izzadva ébredtem. Tudtam, hogy meghalt valaki. Még a Magyar Nemzetet olvastam. Húztam az időt, csak délelőtt fél tízkor vettem meg az újságot. Aztán még másfél órát ültem a konyhában, mielőtt kinyitottam volna. Ott volt. Meghalt Andrej Tarkovszkij. Abban az évben született a legnagyobb fiam. A Challenger és Csernobil évében. Abban az évben halt meg a nagyapám. Amikor már tudta, hogy gyerekem lesz. Megvárta, meghalt. Két évvel később halt meg a másik nagyapám. Tudta, hogy nemsokára megszületik a második gyerekem. Két fiú jött helyettük. Két öregember helyett. A második fiam születése a helyi lap Családi események rovatában. 1988. november 1-jén, kedden jelent meg. Halottak napján. Nincsenek tények. Nincs történet. Ha beszélünk, csak a jelekről beszélünk. Ha hallgatunk, akkor is csak arról. Tarkovszkij utolsó filmjének végén Alexander azt mondja a néma fiúnak – KEZDETBEN VALA AZ IGE. A néma fiú ekkor megszólal. DE, MIÉRT, PAPA? MIÉRT? A film címe: Áldozathozatal.

Azután elfelejtjük. Beszélünk tovább.

Párbeszéd

Arszenyij Tarkovszkij (1907–1989)

Mint negyven évvel ezelőtt

Mint negyven évvel ezelőtt,
Szívdobogás, ha lépte csendül,
S a ház, a gyertya, kerti zöld,
Rövidlátó szemek s a tört
Tekintet, mely nem kéri esküm.
Az alvó házsorok fölött
Harang zúg. Záporvert a hajnal.
S hajléktalanként dől a rőt,
Átázott vadszőlő a falra,
Mint negyven évvel ezelőtt.

Baka István fordítása

Baka István

Vadszőlő

Mint házfalat a vadszőlő, befut
És összetart az emlékezetem;
Vagyok, mert voltam, s ennyi épp elég –
Akkor nyitom, ha becsukom szemem.

Ha kifelé bezárul minden út,
Itt legbelül lesz tágasabb a tér:
Puszták, hegyek, melyekre úgy borul
A menny, mint óriás lapulevél.

Felkél a Nap s lenyugszik; városok
Sötét utcáin árnyak kóborolnak:
Mind ismerős, és náluk, aki él,
Nem élőbb, és nem holtabbak a holtak.

Ki megszólított egykor, már örök
Megszólítás és ifjúság marad,
Míg össze nem roppannak falaim
Vadszőlő-terhű éveim alatt.

Arszenyij Tarkovszkij

Kézirat

Anna Ahmatovának

A könyv utolsó pontját is kitettem,
És félretoltam a kéziratot,
Sorsom hamuvá égett a sorok
Között, míg új burokba bújt a lelkem.

Mint tékozló fiú, ingem letéptem,
Tengeri sót és szálló földi port
A próféta így áldott s átkozott,
Ki angyalokkal vívott meg merészen.

Én az vagyok, ki élt századát,
S nem én volt. Ember- és madárcsalád
Legkisebb sarja, énekük tudója:

Az élők lakomáin dalolok –
Becsületük hű címerhordozója
S kapcsolataik címtára vagyok.

Baka István fordítása

Baka István

Változatok egy orosz témára

Én az vagyok, ki nincsen is talán;
Egy álom – mint egy asszony – oldalán
Elnyúltam egykor, és azóta várom,
Hogy a való helyére lépjen álmom.

Én az lennék, ki nincs, de léte több,
Mint bárkié a létezők között,
Mert vanni könnyű – lenni nehezebb
Léleknek, földi árnyképek felett.

Hol angyalok kötöznék át sebem:
A kék csempéjű égi kórterem
Vasrácsos ágyán volna jó örökre

Elszenderedni és aludni csak,
Gyógyulni fény-infúzióba kötve,
Míg mint a var pereg le napra nap.

Bányász J. István

Az első macska

Csopaki imádta a macskákat. Évek óta vágyott egyre, de eddig valahogy sosem jött össze. Eljárt viszont minden macskakiállításra, fölhajtott és megvett minden róluk megjelent könyvet, s a Macskabarátok Lapját havonta egyszer beletette a postaládájába az újságos. Mondom, imádta a macskákat. Nagyon puha bundájukat, értelmes, mindenre rácsodálkozó kerek tekintetüket, hangtalan és könnyed mozdulataikat. Tisztelte büszke, nem alkuvó jellemüket.

Megcsodálta a különböző fajták egyedi tulajdonságait, de a házi macskák hétköznapi szépségét is. Képtelen volt betelni velük, állatorvosbarátját is állandóan macskatörténetekért nyüstölte.

De a legjobban egy fekete-fehér cirmosra vágyott. A négy mancsán és a nyakán fehér folttal, egészséges, fényes bundával, lustálkodó-hajlammal.

Az első macskája pont ilyen volt. Az út menti fűből ugrott Csopaki kocsija elé, olyan közel, hogy képtelen volt megállni. Korábban is mentek már elé macskák, de eddig egyet sem ütött el. Most azonban hiába ugrott tiszta erőből a fékre, vágta jobbra a kormányt és csúszott le az útról, tudta, hogy késő. Lehunyta a szemét egy pillanatra, szinte fájt, de persze ez nem segített. Belenézett a tükörbe, a macska néhányszor oldalt pördült, egyre lassabban, a végén mintha fel akart volna állni, de az már csak a gyengülő lendület erejének vége volt. Az oldalára fordult, és ott is maradt.